

Hans Peter Zelfel

A BURGENLANDI LORETO KELETKEZÉS ÉS KULTUSZDINAMIKA

Loreto a Lajta-hegység lejtőin fekszik, Burgenland fővárosától északra. A helyiség környéke régi kultusztalaj, mint azt számos prehistorikus és római kori lelet bizonyítja. A környék már az újkőkorban lakott volt és itt egy nagy halstatti és Laténe-kori temetkezési területet tárhattak fel.

Története

Loreto helytörténete szorosan összefügg a kegyhelyhez vezető zarándoklatokkal. A szomszédos terület a XVII. században a Szarvkői uradalomhoz tartozott, amely 1590 óta a család Stotzingeni ágáé volt.

Hans Rudolf von Stotzingen (kb. 1610–1651) egy itáliai utazás alkalmával, mely egy – akkoriban teljesen szokványos – lovagtúra lehetett, meglátogatta a loretoi búcsújáró helyet is, és onnan magával hozta a kegyszobornak egy eredetihez hozzáértetett másolatát, melyet székhelyén, a seibersdorfi kastélyban (ma Alsó-Ausztria) állított fel. Ebben az összefüggésben érdekes, hogy egyik szervitarendi eredeti forráson alapuló publikáció (Servitus Mariana..., Bécs 1667 és Immergruender Lorsberbaum, Bécs 1704) sem utal arra, hogy a szobrot Hans Rudolf von Stotzingen szerezte meg. Ezt csak az Eszterházy Pál herceg által írt Mennyei Korona (Nagyszombat, 1696) erre vonatkozó szövege említi. 1644. július 20-án Hans Rudolf von Stotzingen egy vadászaton rátalált egy régi kápolna romjaira, melyet 1431-ben a Kanizsai család építtet és 1529-ben a törökök leromboltak. A kápolna alapjain egy Loreto-kápolnát emeltetett a bécsi Szent Ágoston udvari templom mintájára, melybe a közben Seibersdorlból Johanneshofba vitt szobrot áthelyezték. A közeli Stotzingot (Lajtaszék) plébániai rangra emelték és a lelkipásztorkodást a szervitákra bízták, akik az egykor női kolostorként funkcionáló épületbe beköltöztek, és ezzel ott megkapták első rendi működési engedélyüket. Az alapító levél meghatározásai szerint 1648-tól rendszeresen istentiszteleteket is kellett tartaniuk a Loreto-kápolnában. A zarándokok emelkedő száma és különösen télen a rossz útviszonyok nagyon megnehezítették a lelkipásztori feladatok ellátását Stotzingból. Ezért építtet Hans Rudolf von Stotzingen a Loreto-kápolna közelében egy kis kolostort.

A majdnem két évszázada Ausztriából igazgatott nyugat-magyarországi uradalmak visszatérése a Magyar Királyságba 1647-ben történt, és ennek követ-

keztében a Szarvkői uradalom Nádasdy Ferenc gróf kezébe került, akit Loretom második alapítójának nevezhetünk. A gróf egy gyakran visszatérő súlyos betegségben fordult imádságban az Istenanyához és megfogadta, hogy ha felépül, a Loretó-kápolnánál építtet egy templomot. Az ünnepélyes alapkövetételre 1651. július 2-án került sor, négy évvel később pedig egy új kolostor építésére adott megbízást, mert a régi túl kicsi lett. Ez az új építkezés volt az oka, hogy a Loretó-kápolnát áthelyezték a mai helyére. Régi helyét ma a Mária-oszlop jelzi a templom előtt. 1659. július 2-án, pontosan az alapkövetétel után nyolc évvel történt meg a templom ünnepélyes felszentelése. Ez idő tájt emelkedett Loretom plébániává. Később aztán az anyaplébánia, Stotzing egyre többet veszített jelentőségéből, a loretomi zárandoklat pedig fellendült. Ennek jele lehet a loretomi piacjog 1666-os elnyerése. 1683-ban az időközben a templommal és a kolostorral összevont helységet a törökök lerombolták. Az újjáépítés Eszterházy Pál (1635–1713) alatt történt meg, aki 1702-ben, a Nádasdy Ferenc gróf kivégzése után (1671) elközbött Szarvkői uradalmat végérvényesen meg tudta szerezni. 1707-ben a templomot az újjáépítés után újraszentelték. Ismertetőjele egy ívelt csigaorommal ellátott homlokzat volt és egy tetőtorny, melyet 1738-ban le kellett bontani, míg aztán 1740-ben megépítették a kéttornyos homlokzatot. Ugyancsak a XVIII. században létesítették a templomhoz nyugatról csatlakozó keresztutat, melyen belül található a Loretó-kápolna. Egy 1704-es látkép világosan mutatja a széles (330x100 m) főteret, melyet három oldalról az oromzat felől a főterhez kapcsolódó udvarok vesznek körül, és melynek déli oldalhosszúságát a templom és a kolostorépületek képezik. Ez az együttes nagyjából máig megmaradt.

1787-ben a szervita kolostor a jozefinista kolostor-felszámolások áldozata lett, és később katonai kórházként és az Esterházyak hercegi gyapjúraktáraként szolgált. A megszüntetéstől 1926-ig, majd 1953-tól 1964-ig Loretó ismét egyházmegyei plébánia volt. A közbeeső években a plébánia és a zárandoklatok gondját a szerviták viselték, 1964-től a lelkeszséget Szűz Mária oblatúsaira (Oblati Mariae Virginis, OMV) bízták. A plébánia- és búcsútemplomot 1997-ben basilika minor rangra emelték.

Loretó-kápolna

A Loretó-kápolna egy kis téglalap alapú épület nyeregtetővel, melyen egy hagyományok alapú tetőtorny van. Az 1627-ben emelt, de ma már nem létező bécsi ágostonos templom Loretó-kápolnájának mintájára építették, melynek építésénél Loretóban a Santa Casa pontos tervfelvételeit valósították meg, mely tervek a XVI. századi átépítések utáni állapotot ragadják meg. A loretomi kegykápolna nagyon hasonlít a XVII. századi eredetihez, annak tipikus karakterisztikáját majdnem teljesen mutatja, miközben az esetleges restaurálások az állag megváltoztatásához vezettek. Az eredetivel ellentétben a kápolna Loretomban nem kelet felé, hanem déli irányba tájolt. (A következő adatok a tájolásról a loretomi helyzetre vonatkoznak.) Egyezések vannak, pl. a bevakolt külső falaknál, a bejáratoknál (három ajtó), az ablakoknál, a boltozatnál és részben a falak kialakításánál, melyek ma

csak egy tiszta, szürkére festett téglaszerkezetet mutatnak befalazott fagerendákkal kőfalszerkezet és mesterséges falrepedések nélkül. A déli fal felső részén található egy falifülke a kegyszobor számára, alatta a Santo Camino (egy kandallónak tekintett falmélyedés) és az eredetitől eltérően balra és jobbra két, ajtóval ellátott kis terem (jobbra az ún. „Kuchi” (konyha), balra a „Kammer” (kamra)). A Hans Rudolf von Stotzingen által Itáliából hozott kegyszobor-másolat jellemzően keskeny és oszlopszerű formájában ma az északkeleti torony alatt található kápolna, a Mindenszentek-oltárán áll. A Loretó-kápolnában található egy barokk felfogásban átfogalmazott másolat, mivel az eredeti az 1683-as török háború folyamán elveszett vagy talán csak biztonságba helyezték, és csak később találták meg. Ami a berendezést, az oltárt, a szentély leválasztását szolgáló farácsokat illeti, e téren is messzemenő egyezések állapíthatók meg az eredetivel. Eltérések vannak a kápolna méreteiben, a tető kialakításában, a padló lerakásában (világos és sötét csempék ugyan, de nem átlósan lerakva). Az eredetitől eltérően a Santo Armario sem faliszekrényként, hanem a padlóig nyíló derékszögű falifülkeként van kialakítva, és egy ajtóval van lezárva.

Kultuszdinamika

A kegyszobor 1644. szeptember 8-án történt translációjakor állítólag 4000 hívő volt jelen. Az új búcsújáró hely híre gyorsan terjedhetett, mert már egy évvel később a Fertő-tó melletti Purbach község a pestisvészben loretтоми zarándoklatra kötelezi el magát és processziójának útvonalán – a Stotzingtól Loretóba vezető úton – egy képoszlopot emeltek, az úgynevezett Purbachi Keresztet. Az 1659-es templomszentelésre több mint 55 processzió érkezett. Az áldozások és az évi processziók száma egy erősen emelkedő kultuszdinamikát mutat: pl. 1695-ben 65 processzió, 1697-ben 104, 1699-ben 110 processzió, 1700-ban 114, 1701-ben 127, 1731-ben 176. A zarándokutak II. József császár által elrendelt korlátozásai és a szervitakolostor megszüntetése 1787-ben a zarándokok számának egyértelmű csökkenését okozta; így a XIX. században időlegesen csak évi 1300 áldozó volt. A zarándokok számának erőteljes visszaesése okozta 1864-ben a káplánság eltörlését Loretomban. Fő búcsújáró napok a XVIII. század elején: húsvét utáni első vasárnap (5 processzió), június 3. (7), pünkösd (hétfő és kedd 11), Szentháromság vasárnapja (8), június 24. (13), Sarlósboldogasszony (július 1–9., 5), Nagyboldogasszony (10), Kisasszony (16), Kisasszony utáni vasárnap (5), társulati ünnep (4). Március 25., július 2., augusztus 15. és szeptember 8-a voltak a vásári napok.

A búcsújáró hely vonzáskörzetére különböző források adataiból lehet következtetni, mirákulumkönyvekből, processziólajstromokból, társulati könyvekből, stb. A templom felszentelésére 1659-ben a processziók mindenekelőtt a Nádasy uradalom helységeiből jöttek a mai Burgenland (Szarvközi – Hornstein, Deutschkrentz, Léka – Lockenhaus) és a Fertő-tótól délre eső terület helységeiből. Ehhez jöttek még processziók az Eszterházy uradalomból, Kismartonból és Fraknóból és a Bécsi-medence területéről. Magából Bécsből is jött egy processzió, három pedig Stájerországból: Ez a terület nagyjából egybevág azzal, amely az

1644 és 1666 közötti imameghallgatásokból kikövetkeztethető. Az 1704-es processziólajstrom, mely az évente érkező helységek összeírása lehet, 114 processziót sorol fel, néhány helységből évente többször is elzarándokoltak Lorettomba. Itt némiképp világosan felismerhető a zarándokút és az uradalom összefonódása. A helységek számának erőteljes növekedése figyelhető meg a mai Észak- és Közép-Burgenlandban (itt fekszenek az Eszterházy birtokok), a Bécsi-medencében, de a mai Alsó-Ausztriában fekvő Piestingtalból, Triestingtalból és a Bucklingen vidékéről is érkeztek processziók. Már csak kettő jött az egykori, a Fertő-tótól délre fekvő Nádasdy birtokról. 1731-ig a processziók száma évi 176-ra emelkedett; változásokat lehet megállapítani a származási hely szerint, de a vonzáskörzet kiterjedéséről már alig módusult.

Lorettommal összefüggésben gyakran még két további Mária-kegyhelyet láto-gattak, méghozzá Eisenstadt-Oberberget és Stotzingot. Eisenstadt-Oberbergben a zarándokok célja a kegykápolna és a kálváriahegy volt. Stotzing Lorettomtól mintegy 3 km-re, a Lorettomba vezető forgalmas zarándokút mentén található. Kis XVIII. századi szentképek hivatkoznak ikonográfiájukban és szövegükben erre a búcsújáró szokásra: „Oh, malaszttal teljes Anya, Loretoi Mária, mentsd meg Eisenstadtot és Stotzingot a háborútól, éhségtől, pestistől és minden bajtól. Ámen.” (kb. 1750). Egy horvát processziós ének is erre utal: „Pohodli jesmo mi / Marije pre lipe tri / Stutzingsku, Zeljansku / i Mariju Lovretansku. / O, Marija.”

Lorettomban Máriazellhez hasonlóan élt a „házassági zarándoklat” szokása. Ez a búcsújárás és az esküvő összekapcsolását jelenti. A bevándorlók különösen Bécsből érkeztek, mivel itt az emberek még a város határán belül érezték magukat, amint azt egy XVII. századi szöveg kifejezi: „Erről a helyről olyan kellemes a kilátás, hogy még öt mérföld távolságra is, tiszta égnél híres bécsi Szent István-toronyig el lehet látni.”

Jelenleg Lorettomot évente mintegy 100 000 zarándok látogatja. A legnagyobb búcsújáró napok: augusztus 15. (Mária mennybemenetele), a horvát vasárnap (szeptember harmadik vasárnapja) és szeptember 8. (Mária születése). Minden év május elsején történik a jármű(autó)-áldás.

A Fájdalmas Szűzanya Társulata (D. Virginis Dolorosae Sodalitium)

A Mária szenvedéseire való emlékezés a szervita rend spiritualitásában is mélyen gyökerezik, így alapították meg a szerviták nem sokkal stotzingi megbízatásuk után ezt a társulatot, melynek tagja volt Hans Rudolf von Stotzingen is, Lorettom alapítója. A társulatról szóló egyik első tudósítást egy imameghallgatásról szóló jelentés tartalmazza 1649-ből. Itt Szűz Mária egy bénának álmában arra utal, hogy „ut se Laureti Doloroso suo Sodalitio iungeret” (= „hogy magát Lorettomban a Fájdalmas Társulathoz kösse”), ami aztán gyógyulását eredményezte. Egy 1676-ban történt imameghallgatás egy ígéretet említ, hogy „magát e helyen (Lorettomban, a szerző megjegyzése) a társulatba beírattja.” Itt egy skapuláretársulatról volt szó, mert az 1683-ban török fogságba esett Elias Sold emlékezik vissza, amikor 1698-ban Krétára küldik gályarabságra, hogy 24 évvel koráb-

ban „Lorettomban a szent skapulérét megkapta” és Máriától kér oltalmat és megmenekül. Már Nádasdy Ferenc gróf által épített templomban állt egy társulati oltár. A Fájdalmas Istenanya mai kápolnája egy kartuson az „Archi / Confraternitas sac. / dolorosi scapularis / B.M.V.” feliratot viseli. 1751-ből ennek a kápolnának a nagy stukkódíszes oltárán a Pietà egy polikróm figurája található Szent János és Szent Magdaléna között. Azokban a helyiségekben, ahonnan a Lorettomba zarándokoltak, már 1683 előtt képviselve volt a rend. Sajnos a rend mindkét fő könyve elveszett, úgyhogy alig állnak rendelkezésünkre információk a tagok számáról: 1693-ban 1206 tag, 1695-ben 1114, 1696-ban 1109, 1697-ben 1248. A pestis utáni években 3–4-szeres növekedés következett be. Az 1670-ben volt Lorettóban egy nyomda, melyet Nádasdy Ferenc gróf szolgálatában álló David Kraus üzemeltetett. Még ebben az évben nyomtatott egy társulati könyvet a szerviták számára, amely imák és énekek mellett az „Hétfájdalmú Szűzanya Anyatársulata” szabályzatát is tartalmazza. A társulat fő ünnepét mindig a Fájdalmas Anya emlékűnepe (szeptember 15.) utáni vasárnap tartották, és e napot ünnepélyes megformálása nemsokára fő búcsúnappá tette. Érdekes, hogy a processziók száma ezen a napon az 1704-es 4-ről az 1701-es évben 19-re emelkedett – ennek több mint a fele horvát falvakból. Talán itt találhatjuk meg a ma ezen a napon ünnepelt horvát vasárnap kezdeteit.

Horvát vasárnap (Kroatensonntag)

Az ún. horvát vasárnapot minden szeptember harmadik vasárnapján ünneplik, a Fájdalmas Anya ünnepe utáni vasárnapon. Itt egy olyan búcsúról van szó, ami Lorettom virágkorában még nem, vagy pedig nem ebben a formában létezett. A búcsúnapokon a prédikációkat németül, horvátul és – inkább csak kivételesen – magyarul tartották. A kolostor megszűntetése után Lorettomban nem volt horvátul beszélő lelkész. Erre vezethető vissza, hogy a horvát zarándokok számára egy saját búcsúnapot határoztak meg, nevezetesen a régi társulati ünnepet szeptember harmadik vasárnapján. Ez horvát vasárnap a XIX. század elejétől létezik. Ezen a napon a zarándokok Burgenland horvát közösségeiből – gyakran már előző este – érkeztek Lorettomba, az első világháború előtt a nyugat-magyarországi térségből is. A XIX. század 90-es éveinek elején ez évi mintegy 24 processziót jelentett, melyek közül a már említett 1704-es lajstromban szinte egy se bukkan fel. A zarándokok összlétszáma 4000 főt tett ki, a processziók mintegy kétharmada (távrolról érkezve) egyenként kb. 100 zarándokkal, egyharmada (a környékről) egyenként 300 zarándokkal.

Ha egy 1894-es horvát vasárnap lezajlásának leírását összehasonlítjuk a mostani programmal, sok egyezést állapíthatunk meg: a zarándokok megérkezése már előző nap délután, ill. este; ezeken a napokon a főoltár a Fájdalmas Istenanya képével van díszítve; esti istentisztelet (egykor áldás, ma esti mise) az azt követő gyertyás körmenettel; virrasztás imával, énekléssel, ma rövid prédikációval és elcsöndesüléssel is; vasárnap délelőtti ünnepi istentisztelet, aztán pedig a processziók elvonulása (ma kora délutáni záróáhitat után).

(Fordította: Gyanó Szilvia)

Válogatott irodalom

- BAUMER, Remigius–SCHEFFCZYK, Leo (Hrsg.)
1992 Marienlecion, Bd. 4. St Ottilien.
- Festschrift zum 350-Jahr-Jubiläum der Gnadenkapelle Loretto, ein Führer zur Geschichte und zu den Kunstwerken der Gnadenkapelle und der Wallfahrtskirche, Loretto, 1994.
- FLÖGEL, Evelyn
1984 Die Loretokapellen in Baden-Württemberg, Bayern und der Republik Österreich. München, Inaugural-Dissertation.
- LÁSZLÓ, Stefan
1936 Loretta im Burgenland, Beiträge zur Geschichte des Wallfahrtswesens und des Servitenkonventes. Wien, Katholisch-theologische Fakultät der Universität, Dissertation. (eine erweiterte Neuausgabe mit Literaturnachträgen leit 1936 erschien 1994)
- MOHL, Adolf
1894 Der Gadenort Loretto in Ungarn. o. O.
- SCHMIDT, Leopold
1953 Volkskult und Wallfahrtswesen im nördlichen und mittleren Burgenland. Burgenländische Beiträge zur Volkskunde, Wien, 45–60.
- SEMMELWEIS, Karl
1964 Burgenländische Wallfahrts- und Mirakelbücher aus dem 17. und 18. Jahrhundert. Burgenländische Heimatblätter 26. 131–140.
- SZIVATZ, Christian
1998 Loretto und die Kroaten, 200 Jahre kroatischer Sonntag. Horsteiner Heft Nr. 30.
- ZELFEL, Hans Peter
1989 Das heutige Burgenland als Ziel und Ausgangspunkt grenzüberschreitender Wallfahrten in der kartographischen Darstellung. In: Bericht über den 17. Österreichischen Historikertag in Eisenstadt 1987. Wien, 234–238.

Hans Peter Zelfel

Loretto im Burgenland - Entstehung und Kultdynamik

Loretto im Burgenland liegt nördlich der Landeshauptstadt Eisenstadt am Abhang des Leithagebirges. die Ortsgeschichte von Loretto ist eng mit der Wallfahrt zu diesem Gnadenort verbunden. Das Gebiet gehörte im 17. Jahrhundert zum Besitz der Familie von Stotzingen. Hans Rudolf von Stotzingen (u, 1610-1651) besuchte auf einer Italienreise auch den Gnadenort Loreto und brachte von dort eine am Original angerührte Kopie der Gnadenstatue mit. 1644 fand Rudolf von Stotzingen ruinen einer alten Kapelle, auf deren Fundamentum er nach dem Vorbild der in der Wiener Hofkirche zu St. Augustin eine Loretokapelle errichten liess, wohin die Statue übertragen wurde. Die Serviten wurden der Betreuung

der Kapelle anvertraut. Im 1651 ging die Herrschaft Hornstein an Graf Franz Nádasdy, der als zweiter Gründer von Loretto gilt. Bis 1704 wurden die Kirchen- und Kolstergebäuden fertig geworden. Seit 1964 ist die Seelsorge den Oblaten der Jungfrau Maria anvertraut.

Die Gnadenkapelle in Loretto ist dem Original des 17. Jahrhunderts ähnlich und weist dessen typische Charakteristika nahezu vollständig auf. Abweichend vom original findet man links und rechts zwei mit Türen versehene keleine Räume, die sogenannte "Kammer" und "Kuchl". Die von Hans Rudolf von Stotzingen mitgebrachte Kopie des Gnadenbildes ist heute auf dem Allerheiligenaltar in der Klosterkirche aufgestellt. In der Loretokapelle befindet sich eine zweite, in barocker Auffassung umgesetzte Kopie.

In 17.-18. Jahrhundert lebte der Gnadenort seine Blütezeit. Es kamen jährlich über hunderte Prozessionen. Der Einzugsbereich des Gnadenortes lässt sich aus Mirakelbüchern, Prozessionsverzeichnissen, Bruderschaftsbüchern erschliessen. Es lässt sich ziemlich deutlich die Verflechtung von Wallfahrt und (Grund)Herrschaft erkennen: nördliches und mittleres Burgenland und das Wiener Becken.

Bald nach ihrer Berufung nach Stotzing/Loretto haben die Serviten die Bruderschaft der Schmerzensreichen Seligen Jungfrau gegründet, für die später ein Bruderschaftsaltar und eine Kapelle in der Klosterkirche errichtet wurde. Das Hauptfest der Bruderschaft wurde am Sonntag nach dem Gedächtnis der Schmerzen Mariens (15. September) gefeiert. Vielleicht liegen hier die ersten Anfänge des noch heute an diesem Tag gefeierten Kroatensonntags.

